

Milan HRDLIČKA

Praha

Za pro mě výhodnou cenu

Kdyby někdo ještě před takovými třemi, čtyřmi desetiletími sdělil v oficiální komunikaci, lhostejno, zda ve formě mluvené či psané, že kupř. něco *Koupil za pro něho výhodnou cenu* (kdyby tedy ony prepozice kumuloval, kdyby užil dvou předložek následujících bezprostředně po sobě³), bylo by jeho vyjádření dozajista pokládáno za zcela nepatřičné nebo alespoň za stylisticky (formulačně) velmi neobratné. Snad jediné, co bylo tehdy v tomto směru oficiálně tolerováno a trpěno, byla „Šmilauerova“ *modlitba z Pánu zemřelého*. To, co se souvýskytu dvou prepozic týče, bylo v zásadě vše⁴...

² Srov. do určité míry analogickou situaci s tvary nominativu plurálu *manželé* (daná forma označuje jednak ženaté muže, jednak manželský pár) versus *manželové* (označení pouze pro ženaté muže).

³ Mám zde na mysli pouze „hromadění“ dvou vedle sebe stojících předložek, z nichž každá je součástí jiné předložkové fráze, nikoliv souvýskyt dvou (tří, popř. i více) prepozic souřadně spojených spojkou nebo interpunkčním znaménkem (*Hádali se před, na i po výletě*).

⁴ Bylo by zajímavé zjistit, jak letitá jsou dodnes užívaná kolokviální spojení jako *říkat si/koledovat si vo přes (vopřes) hubu/vo přes (vopřes) držku*.

Leč jazykový vývoj nezastaví ... Ani domluvami a zákazy, ani doporučeními či nařízeními, ani osvětou, o hrubé síle, nátlaku a sankcích nemluvě. A to je dobře, tak to asi má být ... Připomínám v této souvislosti slavný výrok Mathesiusův:

Cesta českého purismu za posledních 80 let je vroubena hroby příkazů a zákazů, které jazyková praxe zašlápla (Mathesius 1932, s. 20).

Ať se to někomu líbí, či nikoliv, zmiňovaný jev – tedy ona těsná koexistence prepozic – nabírá u nás v několika málo dekáдах na neuvěřitelné síle a dynamice (srov. vyjádření jako *Přespál v pro něho nezvyklých podmínkách; Vzpomněli si i na v té době nemocného kamaráda* atd.) a nezastaví ji ani pohoršené pohledy části bohemistické obce, dokonce ani přímé, puristicky laděné ataky některých z nich (srov. Jamkovo: *Jak je možné, že se podobný nesmysl šíří tak vytrvale?*, Jamek 1998, s. 163).

Odpověď na Jamkův dotaz hledejme v samotné podstatě předložek a v jejich řečovém fungování, ale rovněž v působení aktuálního větného členění, na které poukazuje S. Machová (2000). Předložky se totiž – společně se spojkami (a samozřejmě s pádovými koncovkami jmen) – podílejí na vyjadřování vztahů mezi slovy v české výpovědi; prepozice a konjukce tedy mají v tomto smyslu k sobě velmi blízko. Postavení dvou spojek vedle sebe, z nichž každá může připojovat jinou větu⁵, bývá (a bývalo) v češtině naprosto běžné (*„Nezatelefonoval, protože kdyby to udělal, prozradil by se“*, S. Machová, 2000, s. 33).

Tedy se v obdobné situaci o slovo hlásí (a dlužno dodat, že plným právem) i naše předložky: S. Machová (tamtéž) to vidí následovně:

Tlak, který na slovosled české věty vykonává aktuální členění výpovědi (centrum rématu je při objektivním slovosledu zpravidla posledním slovem výpovědi), mohl způsobit, že i bohatě rozvitý shodný příslovek, který není centrem rématu, se začal masivně objevovat před dominujícím substantivem. [...] A je-li dominující substantivum v předložkovém pádě, je pak cesta k výskytu dvou předložek vedle sebe otevřena.

Většinou se tedy jedná o u nás (všímáte si?) stále čtenější způsob vyjádření anteponovaného rozvitého přívlastku předložkové substantivní fráze.

O vymezení nejčastěji se vyskytujících sémantických tříd ve výpovědích obsahujících souvýskyt prepozic se pokusila J. Panevová (2003), v SYN 2000 našla 467 relevantních případů. Dospěla k závěru, že jsou jimi příslovečné určení rozdílu s typickou předložkou *o+Ak* (*Řešila spor s o pět let starším mužem*) a příslovečné určení normy/měřítka s příznačnou prepozicí *podle+G* (*Nezapomenu na podle mého názoru skvělou inscenaci*).

⁵ Nemusí to ovšem být nutně podmínkou, viz souvýskyt spojek typu *až když, už když, ještě když, vždýcky když, a tak i když* aj. Za nežádoucí naopak pokládám defektní (a v řečové praxi dosti běžný) výskyt dvou „nesourodných“ spojek: *Když/Jestli bych* (místo *Kdybych*) *to koupil* atd. Kumulovat lze ovšem i jiné slovní druhy, např. částice (*vždyť přece, ba věru, dokonce i*) nebo citoslovce (*bum bác, hehehe, ajajaj*) atd.

R. Novotná (2011), která v SYN 2010 pracovala s 842 doklady, zkoumala význam druhé prepozice z jejich souvýskytu. Podrobila sémantickému rozboru 10 nejčastějších kombinací předložek, z nichž se na oné druhé pozici objevovala prepozice *o*, *pro*, *v* a *do*. Vysledovala, že se prepozice *o*+*Ak* užívá při srovnání (*Počítal s o den delší variantou*), *pro*+*Ak* se vyskytuje ve významu „něco se děje pro někoho v příznivé / nepříznivé situaci“ (*Pracuje s pro něj nesrozumitelnými symboly*), *v*+*L* uvozuje časová a místní určení (*Narazil na v Česku nevídanou překážku*) a konečně *do*+*G* slouží k vyjádření temporálních významů a k formulaci některých frazémů (*do očí bijící, do nebe volající*).

Na základě těchto poznatků R. Novotná (2011, s. 6) vyvozuje, že je význam druhé prepozice do značné míry omezen (částečně předurčen) a že se jejich distribuce týká pouze určitého okruhu témat.

Z. Komrsková (2013) ve zdařilé diplomové práci zkoumá danou problematiku na publicistických textech a v SYN 2009PUB nalézá 7234 (!) výskytů kumulace primárních prepozic... Nejpočetnější zastoupení má příslovečné určení (6997 případů), a to především s významem srovnání, lokalizace, zřetele a temporality.

Jisté je jedno: nebude pokládáno za šťastné (a za žádoucí) opakovat tutéž předložku (*Mluvili o o pět let starším bratrovi; Dívali se na na židli sedící babičku*) či užívat po sobě jdoucí předložky ryze konsonantické, které výrazně znesnadňují plynulou výslovnost (*Je to jeden z nejlepších z v Česku vyráběných výrobků*). Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že výrazné procento rodilých mluvčích nemá s porozuměním žádné potíže a že podobná vyjádření (viz výše) považují (a to v komunikaci mluvené i psané) za zcela přirozená.

V souvislosti se souvýskytlem českých předložek je možné zmínit i poměrně velmi vzácné případy jejich splnutí (skládání): např. *Je zez Plzně* (Z. Hlubinková, 2012). Takové případy jsou dobře známé např. ze slovenštiny (*zponad, zpomedzi* aj.), kde jsou složené předložkové výrazy velmi frekventované. V našem prostředí (jde zejména o vazby s podstatnými jmény v místních určeních) se připomínají jen nepříliš užívané spisovné prepozice *zpod*+*G* (*Výndal dopis zpod sešitu*) a *zpoza*+*G* (*Výkoukl na nás zpoza stolu*) i další případy, nejčastěji nářečního původu (nejvíce z Valašska): *popod, zpopod, ponad, zeza* aj.

Za nářeční je považován i případ již zmíněné složené předložky *zez*+*G*, přičemž se rozdíl mezi ní a mezi „nesloženou“ předložkou primární *z*+*G* (znamenající „směřování z prostoru“) spatřuje ve „směřování děje zevnitř něčeho nebo z nějakého prostorového východiska“ (Z. Hlubinková, 2012, s. 55).

Někteří mnou dotázaní Plzeňané (resp. malý vzorek kantorek z tamních základních škol) hledají původ vyjádření s posměšným (škádlivým) nádechem *zez Plzně* v tom, že se v Plzni (a v jejím blízkém okolí) hojně říká místo *shora* a *zdola* také *zez-hora* a *zez-dola* aj., a patrně odtud se „redundantní“ *ze* analogicky přeneslo i na původní předložku *z*+*G*.

Jisté není třeba zdůrazňovat, že bude nanejvýš zajímavé pozorovat další vývoj v oblasti užívání českých předložek, které nám v budoucnu možná připraví ještě jedno překvapení.

Literatura

- Hlubinková Z., 2012, *Zez Plzně*. „Naše řeč“ 91, s. 55.
Jámeček V., 1998, *O patřičnosti v jazyce*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
Komrsková Z., 2013, *Souvýskyt primárních předložek v soudobých publicistických textech*. Praha: Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK [nepublikovaná diplomová práce].
Machová S., 2000, *Dvě předložky vedle sebe*. „Naše řeč“ 83, s. 30–34.
Mathesius V., 1932, *O požadavku stability ve spisovném jazyce*. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura*, eds. B. Havránek, M. Weingart. Praha: Melantrich, s. 14–31.
Novotná R., 2011, *Kumulace předložek v textu*. In: *Korpusová lingvistika Praha 2011: Výzkum a výstavba korpusu*, ed. Fr. Čermák. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 174–183.
Panevová J., 2003, *Existuje chyba v syntaxi?* In: *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě*. Opava: Slezská univerzita, s. 145–153.
Styblík V., 2000, *K spojení dvou předložek vedle sebe*. „Český jazyk a literatura“ 51, s. 90–91.